

şekilde yerleştirilen odalar, demir parmaklıklı dikdörtgen pencerelerle aydınlatılmıştır. Bu odaların arasına, Osmanlı baroğuna has birleşik kemerlerden meydana gelmiş bir revakla sofadan ayrılan, aynı türde pencerelerin görüldüğü sedirli bir eyvan kondurulmuştur. Birinci kat sofasının ahşap direkleri arasında koruluklar uzanmakta, simetri eksenindeki açıklığı da avlu yönüne doğru bir şahnişinle genişletilmiş bulunmaktadır.

Birinci katın mimari ayrıntı ve süslemeleri bakımından oldukça sade tutulmasına karşılık, yüksek tavanlı ikinci katın, özenli işçiliği ve göz alıcı bezemesiyle dikkat çektiği görülmektedir. Bu katın sofasında ahşap direklerin göğüslemeleri barok üslûpta yalancı kemerlerle gizlenmiş, birinci kattaki şahnişinin üzerine de biraz daha ileri çıkan bir ikincisi oturtulmuştur. Sofanın çevresinde, dik açılı iki eksene göre simetrik olarak yerleştirilmiş dört oda ve bunların aralarında da üç eyvan yer almaktadır. Sokak cephesindeki iki köşk oda ile aralarındaki eyvan, eğri eliböğründelere dayanan çıkıntılarla genişletilmiş, çift sıra pencerelerle ışıklandırılmıştır. Dikdörtgen olan alt sıradaki pencereler ahşap kepenkler, korkuluklar ve kafeslerle, basık kemerli olan tepe pencereleri ise camları renkli çift cidarlı alçı revzenlerle donatılmıştır. Eyvanlarda olduğu gibi odalarda da sedirlere yer verilmiş, ayrıca güneydoğu köşesindeki köşk oda hariç diğerlerine birer ocak yapılmıştır. Pahlanmış köşelerden girilen bu odalar, geleneksel Türk evlerindeki mekân düzenlemesinin belli başlı bütün unsurlarına sahip olmalarının yanında Osmanlı baroğuna has üslûp özelliklerini de en belirgin biçimde yansıtırlar. Oymalı ve boyalı ahşap kapı kanatlarında, cepheleri kıvrımlı yük-lüklerde, aynı kıvrımlı hattı izleyen raf-larda, tavanlarda dikdörtgen panolara (kitâbelere) ayrılmış bulunan sıvalı yüzeylerdeki kalem işlerinde hep bu geleneksel-yenilikçi kaynaşması ve barok üslûbun bütünlüyci etkileri görülmektedir. Özellikle iki köşk odada yük-lüklerle tavan arasındaki, köşelere doğru silindirik bombeler yapan duvar yüzeylerine resmedilmiş olan İstanbul ve İzmir panoramaları, yapıyı geç devir halk resmi açısından da ilginç hale getirmektedir.

Konağın oldukça farklı görünümler arzeden sokak ve avlu cepheleri, hareketli kitleleri ve uyumlu oranları ile dikkat çeker. "Her katta "U" şeklinde avluyu kuşatan açık sofaların meydana getirdiği

iç cephede üstüste bindirilmiş şahnişinler, merdivenler ve bağdâdi kemerlerin oluşturduğu revaklar hareketliliği sağlayan başlıca unsurlardır. Sokak cephesinde ise ikinci kattaki köşk odalarla bunların arasındaki eyvana ait kavisli eliböğründelerle ve çift sıra pencerelerle donatılmış çıkıntılar dikkat çekmektedir. Sağır bırakılmış olan zemin kat duvarları ile sınırlı sayıda pencerenin yer aldığı birinci kat duvarlarında sıva üzerine, Anadolu Türk mimarisinde en erken örneklerine Selçuklu devrinde rastlanan, muhtemelen Antikçağ mimarisinden mülhem kesme taş örgü görünümünde boyama yapılmış, böylece kale duvarı izlenimi verilen bu kısmın üzerinde, renkli kalem işleriyle ve bol miktarda pencereleriyle ileri doğru çıkan ikinci katın daha ihtişamlı durması sağlanmıştır.

Çıkmalarda, pencerelerden artakalan alanlar dikdörtgen panolara taksim edilmiş, bunların içi Osmanlı barok üslûbuna has süsleme unsurları ile doldurulmuştur. Hemen bütün Batı Anadolu'daki benzer örneklerde olduğu gibi mavi, sarı ve koyu yeşil tonların hâkim bulunduğu bu süsleme unsurları arasında, özellikle içi somaki görünümü verecek şekilde boyanıp "S" ve "C" kıvrımlarıyla çerçelenmiş beyzî madalyonlar, girlandlar, çiçek demetleri ve vazolar göze çarpmaktadır. Çıkmalarn arasında kalan sağır duvar yüzeyleri ise kıvrımları başarılı biçimde gölgelendirilmiş perde resimleriyle tezyin edilmiştir.

Mimari ayrıntıları kadar süsleme programı açısından da geleneksel Türk mimarlığı ile Batı kökenli unsurların ustaca kaynaştırıldığı Çakır Ağa Konağı, Osmanlı baroğunun sivil mimari alanındaki en başarılı örneklerinden birini teşkil etmekte ve söz konusu üslûbun İstanbul dışındaki yerleşmelerde de benimsendiğini açıkça göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

R. M. Riefstahl, *Cenubî Garbî Anadolu'da Türk Mimarisi*, İstanbul 1941, s. 25, lv. 43-46; Mehmet Gül, *Birgi Tarihi ve Turistik Değerleri*, İstanbul 1960, s. 18; Sedat Hakkı Eldem, *Türk Evi Plan Tipleri*, İstanbul 1968, s. 71-72; a.mlf., *Türk Evi*, İstanbul 1984, tür.yer.; a.mlf., "Birgi'de Çakır Ağa Konağı", *Türkiyemiz*, sy. 1, Ankara 1970, s. 11-15; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, London 1971, s. 435-437; Metin Sözen, *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s. 332-333, lv. 751-756; "Birgi Çakır Konağı", *Rölevé*, sy. 11, İstanbul 1977, s. 18-32; Ö. Erektiren, "Birgi ve Çakırağa Konağı", *Hayat Tarih Mecmuası*, 1/3, İstanbul 1971, s. 42-47; Besim Darkot, "Birgi", *IA*, II, 634.

M. BAHANAN

ÇAKIRCIBAŞI

Osmanlı sarayında av işleriyle uğraşan yüksek rütbeli görevlilerden çakırcıların ve şikâr ağalarının âmiri.

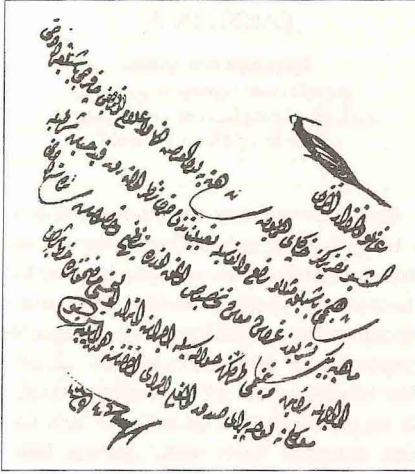
Eski Türk ve İslâm devletlerinde önemli bir yeri olan avcılık Osmanlılar'da da mükemmel teşkilâtı olan bir kuruluştur. Bu teşkilâtın çeşitli görevlileri vardı. Bunlardan çakırcılar, padişah ava gittiğinde ellerinde ava alıştırılmış doğan türünden büyük, yırtıcı çakır kuşlarını tutarlar ve av için kullanırlardı. Çakır avın üstüne salanlara "çakır salan" denirdi. Bunlar kendi aralarında baş çakır salan, ikinci, üçüncü... yedinci çakır salan gibi bir sıralamaya tâbi tutulurlardı. Özellikle XVI. yüzyıl boyunca avcılıkla ilgili görevlilerin sayısı artmış, bunlar çakırcıbaşı, şahincıbaşı, atmacıbaşı ve doğancıbaşı gibi ağaların emri altında toplanmışlardı. IV. Mehmed zamanına kadar doğancıbaşının ve doğancıların görevi Enderun'da, diğerlerinininki Bîrûn'da idi. Bütün şikâr ağalarının en yüksek rütbelisi olan çakırcıbaşı Fâtih'in teşrifat kanunnamesinde, av seferleri sırasında padişahın yanında yürüme hakkına sahip rîkâb* ağaları arasında çaşnigîr*başidan önce, mîrâhur*dan sonra zikredilmektedir. XVI. yüzyılda ulufesi 160 akçe idi ve dış hizmete genellikle beylerbeyi olarak çıkardı. Yerine şahincıbaşı, onun yerine de atmacıbaşı tayin edilirdi.

Taşradaki çakırcılar dağlarda çakır yularına çıkıp çakır yavrularını toplar, bunları av için yetiştirirlerdi. Bu hizmetlerini karşılık vergiden muaf tutulurlar ve tîmar* tasarruf ederlerdi. Padişahların

Çakırcıbaşı
(Gastellan
Histori
Tahtureks)

ÇAKIRCIBAŞI

Çakırcıbaşılığın ilgası üzerine çakırcıbaşı ağaya ayda 1500 kuruş maaş bağlanmasına dair 4 Cemâziyelâhîr 1246 tarihinde defterdara yazılan buyruğdu (BA, Cevdet-Saray, nr. 6358)

avlanmaları için saraya çakır getirenlere bu hizmetlerine karşılık tımar tevcih edilir ve buna "çakır götürücülüğü tımarı" denirdi. XVII. yüzyıl başlarında 271 nefer çakırcı vardı (Ayn Ali, s. 95). XVIII. yüzyılda ise sayıları iyice azalmış ve on altıya düşmüştür. Ancak bunların "müteferrika" denilen hizmet erbabının sayısı 148 idi.

XVIII. yüzyıldan itibaren öteki avcılar gibi çakırcıların ve çakırcıbaşının da önemi azalmıştır. Nihayet Yeniçeri Ocağı'nın ilgasından dört yıl sonra 1830'da çakırcıbaşılık lağvedilmiş ve çakırcıların dirlikleri mukâtaat hazinesine devredilmiş, çakırcılar da vergiye bağlanmıştır (BA, Cevdet-Saray, nr. 6358).

Sarayda çakırcıbaşı olup vezîriâzamlığa kadar yükselen kişiler vardır. Meselâ Ermeni asıllı Kayserili Halil Paşa (ö. 1039/1629) bunlardan biridir (Atâî, s. 615).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Cevdet-Saray, nr. 6358; TSMA, nr. E 455/14, 20; Celalzâde, *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 205^a, 403^a, 404^a; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 615; Ayn Ali, *Kavânîn-i Âl-i Osmân*, s. 95, 114, 118; Mustafa Nûri Paşa, *Netâyicü'l-vukûât*, İstanbul 1327, I, 138; Abdurrahman Vefik, *Te-kâlif Kavâidi*, İstanbul 1328, I, 220-221; Bar-kan, *Kanunlar*, s. 278, 280, 286; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 420-425; Bahaeddin Yedi-yıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi (1455-1613)*, Ankara 1985, s. 131; Sertoğlu, *Tarih Lügatı*, s. 69; Abdülkadir Özcan, "Fatih'in Teşkilât Kanunnâmesi ve Nizâm-ı Âlem için Kardeş Katli Meselesi", *TD*, sy. 33 (1982), s. 32; Pakalın, I, 322; *TA*, XI, 333; B. Yeniçeri, "Çakır, Çakırcı, Çakırcıbaşı, Çakır Salan", *İst.A*, VII, 3669-3670; B. Lewis, "Çakırcıbaşı", *EI*² (Fr.), II, 6.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

ÇAKMAK, Fevzi

(1876-1950)

Tanınmış
Türk askeri ve devlet adamı.

12 Ocak 1876'da İstanbul'da doğdu. Asıl adı Mustafa olup Fevzi Paşa, Müşir Fevzi ve Mareşal Çakmak olarak bilinir. Babası Çakmakoğulları'ndan Tophane kâtibi Miralay Ali Sırrı Bey, annesi Varnalı Müftü Hacı Bekir Efendi'nin kızı Hasene Hanım'dır. Rumelikavağı Mahalle Mektebi'nde öğrenime başladı. Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesi'nde ve Kuleli Askerî İdadisi'nde okuduktan sonra Harbiye Mektebi'ne girdi (1893). Bu arada dedesi Hacı Bekir Efendi'den Arapça, Farsça ve fıkıh öğrendi. Tasavvufila ilgilmesini sağlayan dedesi tarafından kendisine Fevzi mahlası verildi. Harbiye'de de üstün zekâ ve kabiliyetiyle hocalarının dikkatini çekti. Bu şekilde erkânıharp sınıfına alındı ve 1898'de kurmay yüzbaşı olarak orduya katıldı. Stajını merkezde tamamladıktan sonra 1899'da merkezi Kosova vilâyetine bağlı Metroviçe'de bulunan XVIII. Nizâmiye Fırkası erkânıharp reisliğine tayin edildi.

Balkanlar'ın en karışık olduğu bir dönemde on dört yıl Rumeli'de kaldı, gösterdiği başarılar dolayısıyla arkadaşlarından önce yükseldi. 1901'de kolağası, 1902'de binbaşı, 1907'de daha otuz yedi yaşındayken miralay oldu. 1909'da Osmanlı ordusunda rütbeleri yeniden düzenleyen kanun gereğince rütbesi tekrar binbaşılığa indirildiyse de 1910'da tekrar yarbaylığa yükseldi. 1908 inkılabından sonra iktidara gelen İttihatçılar tarafından Metroviçe şubesinin gizli yönetim kuruluna seçildi. Ancak o politikadan hoşlanmadığı ve mesleğine son derece bağlı olduğu için partiden daima uzak durdu. Balkan Savaşı çıkınca Yakova'daki XXI. tümenin kumandan ve

killiğine, daha sonra Vardar Ordusu kumandanlığı Harekât Şubesi müdürlüğüne getirildi (29 Eylül 1912). Balkan Savaşı'nın sona ermesinden sonra Ankara Redif Tümeni kumandanlığına (2 Ağustos 1913), arkasından II. Tümen kumandanlığına (6 Kasım 1913) getirildi. 24 Kasım 1913'te tekrar miralay rütbesine terfi ederek Ankara'da bulunan Beşinci Kolordu kumandanlığına tayin edildi (22 Aralık 1913). 2 Mart 1915'te mirlivâ rütbesine terfi etti ve kolordusu ile birlikte I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale muharebelerine katıldı. Kerevizdere ve Kandıre mevzilerini başarıyla savundu. Anafartalar grup kumandanı Mustafa Kemal'in hastalanarak çekilmesi üzerine kolordu kumandanlığı ile birlikte Anafartalar grup kumandanı vekilliğine getirildi (Aralık 1915). Düşman bu cepheden çekilinceye kadar buradaki vazifesi devam etti. Başarılı hizmetlerinden dolayı çeşitli liyakat, imtiyaz, harp madalyaları ve nişanlarla ödüllendirildi.

Çanakkale cephesinin kapanmasından sonra doğu cephesinde İkinci Kafkas Kolordusu kumandanlığına (7 Eylül 1916), arkasından Diyarbakır'deki İkinci Ordu kumandanlığına tayin edildi (5 Temmuz 1917). Bu sırada Kafkas cephesinden gelen Rus saldırısını durdurarak Ruslar'ın İskenderun ve Basra körfezlerine inme planlarını başarısızlığa uğrattı. Arkasından, Kanal cephesinden saldırı İngilizler'i durdurmak üzere Mustafa Kemal'den boşalan Halep'teki Yedinci Ordu kumandanlığına getirildi (Ekim 1917). Filistin ve Şeria'da İngilizler'e karşı giriştiği savaşlardaki başarılarından dolayı ferik rütbesine yükseltildi (1918). Fakat çok geçmeden hastalanarak İstanbul'a döndü ve yerine ikinci defa Mustafa Kemal getirildi (7 Ağustos 1918).

Beykoz'daki evinde tedavi gördüğü sırada Mondros Mütarekesi imzalandı (30 Ekim 1918). Mütarekeyi imzalayan İzzet Paşa'nın istifa etmesi üzerine (8 Kasım 1918) sadârete Tefvik Paşa getirildi (11 Kasım 1918). 13 Kasım 1918'de de düşman filoları İstanbul'a geldi. Tefvik Paşa kabinesinde Harbiye nâzırı olan Cevat (Çobanlı) Paşa'nın ısrarı üzerine Fevzi Paşa Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye reisliğine tayin edildi (24 Aralık 1918). Bu makamda bulunduğu sırada mütareke şartlarını yerine getirir görünerek pek çok silâh ve cephanenin düşman eline geçmesini önledi. Çeşitli yollarla askerî malzemelerin Anadolu'da kalmasını veya oraya götürülmesini sağladı. Bu gibi işler için bizzat kurulmasına öncülük et-

Fevzi Çakmak